

ГРАМАТИКА

УДК 811.161.2'366.587

М. І. Калько

СЕМАНТИЧНИЙ СПЕКТР ВИДУ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМИ І СЕРЕДОВИЩА У СФЕРІ ВИДОВИХ ЗНАЧЕНЬ

Розвідка, представлена в анотованій статті, стосується проблеми співвідношення системи і середовища у сфері видових значень, що належить до актуального поля сучасної аспектології, зокрема в галузі дослідження на конкретномовному матеріалі семантичного спектра категорії виду як слов'янського вияву універсальної категорії аспектуальності. Своєчасність та злободенність таких досліджень підтверджена зокрема символічною назвою («Семантичний спектр слов'янського виду») та проблематикою IV Конференції Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів, що відбулася в червні 2013 року у шведському місті Гетеборзі.

Із позицій авторської концепції категорії аспектуальності середовище, у якому функціонує граматична система виду, інтегрує різнорівневі складники, основними з яких є: 1) внутрішньолексемні, серед яких особливу вагомість мають категорійні аспектуально релевантні ознаки, що конкретизують семантику «внутрішнього часу»: термінативність, активітивність, стативність, евентивність, релятивність; 2) зовнішньолексемні, серед яких першорядної значущості набуває синтагматичне оточення дієслівного предиката: валентно прогнозовані та сирконстантні позиції, визначальні для специфіки аспектуальної поведінки дієслова.

На погляд автора, лише комплексне дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах функціональної граматики, що враховує весь спектр взаємовідношення і взаємодії граматичної системи виду та різнорівневого середовища, у яке вона занурюється в процесі свого функціонування, відкриває широкі перспективи для багатопланового аспектологічного аналізу, що уможливує виявлення всього семантичного спектру українського виду, усієї палітри аспектуальних характеристик дієслівної лексики й найтонших нюансів її видової поведінки.

***Ключові слова:** вид, аспектуальність, система, середовище, перфектив, імперфектив, аспектуальний клас, терминатив, інтерминатив, активітив, статив, евентив, релятив.*

Постановка проблеми. Словосполука «семантичний спектр (слов'янського) виду» авторства Ю. С. Маслова в нинішньому столітті набула значення лінгвістичного бренду, ставши назвою IV Конференції Комісії з аспектології Міжнародного комітету славістів, що відбулася в червні 2013 року у шведському місті Гетеборзі. Вона засвідчила, що в останні десятиліття центральне місце в дослідженні слов'янського виду як ідіоетнічного вияву універсальної категорії аспекту (аспектуальності) посідають питання, пов'язані саме з семантичним змістом самої категорії та зі значеннями, що виникають унаслідок взаємодії видових форм і того чи того типу контексту. Це зумовлено тим, що, на думку багатьох аспектологів, складність вивчення категорії виду полягає саме в багаторівневому характері її змісту. Однією з актуальних для дослідників зон «семантичного спектра виду» визнано проблему співвідношення системи і середовища, оприявленого через взаємодію категорійного значення виду і контексту. Це передбачає передовсім пильну увагу до аспектуальних особливостей семантичних класів дієслів, специфіки взаємозв'язку виду і лексичного значення окремих дієслів, взаємовпливу родів дієслівної дії та лексико-граматичних класів граничних vs неграничних дієслів тощо [14, с. 13–14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим питанням анкети аспектологічного семінару філологічного факультету МДУ ім. М. В. Ломоносова, на яку було отримано відповіді від 35 дослідників із 13 країн світу, було: «У чому ви вбачаєте основну трудність опису категорії виду (аспекту) у слов'янських мовах?». Чільною причиною у відповідях більшості провідних аспектологів визнано складність семантичного облаштування категорії виду, пов'язану передусім зі взаємодією різнорівневих чинників, визначальних для видової поведінки дієслова. До таких

чинників за порядком частотності виокремлення в анкетах належать: 1) вплив лексичної семантики дієслова на видове значення (О. В. Бондарко, М. Я. Гловінська, В. В. Гуревич, Р. Гусман-Тирадо, О. С. Кубрякова, О. В. Петрухіна, Ф. Леман, Х. Р. Меліг, А. Мустайокі, Ф. Фічі-Джусті, І. Б. Шатуновський, Л. Ясаї); 2) вплив комунікативного статусу ситуації, описаної дієсловом, на вживання видів (О. В. Бондарко, В. В. Гуревич, Ф. Леман, А. М. Ломов, Х. Р. Меліг, А. Спенсер, А. Тимберлейк, І. Б. Шатуновський); 3) вплив граматичних категорій часу і способу на вживання видів (В. В. Гуревич, А. М. Ломов, Ф. Леманн, Х. Р. Меліг, Я. Панєвова, А. Тимберлейк, І. Б. Шатуновський); 4) вплив семантики контекстного оточення дієслова (В. В. Гуревич, І. Б. Шатуновський); 5) вплив статусу аргументів предиката (Х. Р. Меліг); 6) вплив синтаксичних чинників на вживання видів (Ф. Фічі-Джусті) [11, с. 125–126].

Як переконуємося, усі виокремлені чинники перебувають у площині взаємодії «система – середовище», яка й визначає всю повноту та гетерогенність семантичного спектра виду. Якщо граматична система виду українського дієслова має досить високий ступінь репрезентативності, передовсім завдяки роботам В. М. Русанівського [12; 13], О. І. Бондаря [2], К. Г. Городенської [5], А. П. Грищенка [6], А. П. Загнітка [7], С. О. Соколової [15] та ін., то аспектуальна релевантність середовища в процесі функціонування цієї системи належить до недостатньо вивчених та актуальних проблем української аспектології.

З огляду на це, **мета нашої розвідки** – репрезентувати крізь призму двокомпонентної теорії виду варіант динамічної моделі категорії аспектуальності, що враховує взаємодію системи (граматичної категорії виду) та її функціонального середовища: внутрішньолексемного – як полісемічної неоднорідності словозначень дієслівної вокабули щодо належності до того чи того аспектуально релевантного класу та зовнішньолексемного – як аспектуально вагомої гетерогенності конкретнотекстового синтагматичного, а незрідка – й прагматичного та епідигматичного середовища.

Виклад основного матеріалу. Однією з чільних філософсько-методологічних засад функціональної парадигми, визначальною для з'ясування її суті, є розгляд явища як результату взаємодії системи і середовища, адже саме поняття функціонування (поведінки) об'єкта передбачає його зв'язки з функціональним довкіллям [10, с. 14]. Тому будь-яке дослідження, зокрема й лінгвістичне, набуває достатньої переконливості лише за умови доповнення аналізу внутрішньосистемних відношень аналізом зв'язків між системою та середовищем [4, с. 13]. Так, властивості й закономірності функціонування будь-якої граматичної категорії як системи можуть бути розкриті повно тільки в тому разі, якщо буде виявлено весь спектр її взаємозв'язків із функціональним середовищем, урахувавши різні його виміри: парадигматичний, синтагматичний, прагматичний, епідигматичний.

Лінгвістичною парадигмою, де біном «система – середовище» є одним із наріжних каменів, постає функціональна граматики, оскільки вона ґрунтується на вивченні поняттєвих полів – єдностей, до складу яких належать не тільки граматичні елементи мови, а й елементи середовища, у яке вони «занурені» в процесі актуалізації [4, с. 19]. Функціональна граматики виходить за межі граматичного каркаса, об'єднуючи різнорівневі мовні засоби (лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні) на підставі спільності виконуваної функції [3, с. 7]. Дієслову, значення якого становить своєрідний згорнутий семантико-синтаксичний універсум, більше, ніж іншим частинам мови, притаманна взаємодія морфологічних категорій із їхнім парадигматичним, синтагматичним, прагматичним і епідигматичним довкіллям. Особливе місце в граматичній системі дієслова належить категорії виду: це зумовлено, по-перше, її облігаторністю (немає дієслова поза видом), по-друге, когнітивною природою (видові особливості дієслів детерміновані онтологічно специфікою дієслівних процесів).

У системі координат функціональної граматики категорія виду має чітку локалізацію як граматичне ядро функціонально-семантичного поля аспектуальності, яке відображає внутрішній час дієслівного процесу [3, с. 41], а в ширшому сенсі – різні способи представлення внутрішньочасового структурування ситуації [9, с. 203]. Мета функціональної аспектології – не тільки вивчення аспектуальності як парадигматичної системи лінгвальних засобів із їхніми функціями, а й дослідження внутрішньопольової та міжпольової взаємодії мовних одиниць. Сучасним аспектологічним студіям притаманна спрямованість на розгляд аспектуальних категорій у повному спектрі взаємозв'язків, що охоплюють мовну систему та мовленнєве функціонування її одиниць.

Із позицій нашої концепції категорії аспектуальності середовище, у якому функціонує граматична система виду, інтегрує різнорівневі складники, основними з яких є:

1) внутрішньолексемні:

а) категорійні аспектуально релевантні ознаки, що конкретизують категорійну семантику «внутрішнього часу»: термінативність, активітивність, стативність, евентивність, релятивність;

б) субкатегорійні ознаки, що наповнюють процесуальність (процес, дія, діяльність, стан, подія, відношення, властивість тощо), які є фоновими щодо аспектуальних;

в) граматичні категорії, які взаємодіють із видом дієслова-предиката (час, спосіб, перехідність vs неперехідність, модальність, посесивність, каузальність тощо);

2) зовнішньолексемні:

а) синтагматичне оточення дієслівного предиката (валентно прогнозовані та сирконстантні позиції, що мають аспектуальну вагомість, делегуючи дієслову значення поступальності (прогресивності), підкресленої тривалості, фазовості, кратності, гномічності, узвичаєності, потенційності тощо);

б) дискурсні елементи інших полів, що, взаємодіючи з полем аспектуальності, набувають значущості для вираження відповідної категорійної ситуації (поля темпоральності, таксису, часової локалізованості, часопорядку, модальності, квантитативності тощо);

в) прагматичні елементи, актуалізація яких у дискурсі суттєво впливає на внутрішньочасову структуру ситуації;

г) епідигматичні (асоціативно-метафоричні) чинники, визначальні для особливостей видової поведінки дієслова.

Визначальною рисою взаємозв'язку «система – середовище» в царині виду є фузійність: граматична видова система тісно пов'язана зі своїм лексико-семантичним підґрунтям, а видові особливості дієслова узалеженні його лексичним значенням, синтаксичним оточенням, прагматичною ситуацією, комунікативним регістром, епідигматичними зв'язками. Таке взаємопроникнення, «сплавлення» системи й середовища має цілу низку зовнішніх виявів – наслідків своєрідних реакцій системи на неоднорідність парадигматичного, синтагматичного, прагматичного й епідигматичного фону. Із-поміж них передусім відзначаємо:

1) гетерогенність видових особливостей дієслова: парновидовість, одновидовість: *perfektiva tantum* чи *imperfektiva tantum*, двовидовість;

2) орієнтованість категорії виду не на дієслівну лексему загалом, а на кожну її семантету зосібна, унаслідок чого постає системний феномен аспектуальної полікатегорійності – поєднання словозначень, які, належачи до відповідних аспектуальних класів, мають різну аспектуальну поведінку (передусім неоднакові корелятивні та функціональні можливості);

3) видову дистрибуцію як відкритість імперфективного дієслова для видового партнерства водночас із кількома різнопрефіксними корелятами.

Зона найбільшої дифузії аспектуальної системи та її функціонального середовища – лексико-граматична категорія термінативності vs інтермінативності, що являє собою своєрідний фільтр, крізь який до сфери суто видового партнерства (парності) потрапляють лише дієслова, що відповідають певним, чітко визначеним системою парадигматичним, синтагматичним, прагматичним і епідигматичним параметрам. Аспектуальна релевантність різнорівневих елементів периферії та можливість окреслити найсприятливіший для реалізації видової корелятивної семантики фон – одне з переконливих свідчень наявності в межах функціонально-категорійних полів прототипних зон, онтологічно відкритих для якнайповнішої реалізації потенціалу граматичних категорій.

«Крупнозернисті» компоненти семантичного фільтра термінативності vs інтермінативності – значення аспектуальних класів, система яких ґрунтується на діалектичній єдності двох площин виду: кількісній і якісній аспектуальності. «Вид, – як зазначає Ш. Баллі, – хоч і кількісний за природою, є характерною рисою віртуального процесу з погляду його змісту, він вимірює кількість процесу, який розглядається сам у собі» [1, с. 91]. Із погляду кількісно-часової визначеності дієслівний процес може бути представлений як вичерпаний унаслідок досягнення або внутрішньої межі, або зовнішньої, не передбаченої самою його природою: часової, кількісної, нормативної, інтенсивної тощо. Водночас той чи той тип обмеження часоплину дієслівного процесу залежить від типу його якісно-часової визначеності. Так, результат (у широкому сенсі – як з'ява будь-чого нового) – це межа, якої досягає спрямований на неї процес. А отже, дієслова доконаного виду, що відображають досягнутий, реальний результат процесу, корелюють із дієсловами недоконаного виду, значення яких містить потенційний результат, на досягнення якого спрямований процес. Лише в цьому разі семантиці доконаного і недоконаного виду притаманна аспектуальна взаємозумовленість, що дає підстави вважати відповідні дієслова суто видовими партнерами. Увесь спектр субкатегорійних і тематичних виявів термінативності (пантивність, напр.: *мурувати* vs

змурувати; мутативність, напр.: *в'янути* vs *зів'янути*; тотивність, напр.: *брати* vs *взяти*; репродуктивність, напр.: *переробляти* vs *переробити* тощо) є парадигматичним середовищем, найсприятливішим для повної реалізації можливостей граматичного потенціалу категорії виду. Інтермінативна ж семантика, притаманна дієсловам, що належать до активітивного, стативного, евентивного та релятивного аспектуальних класів, суттєво обмежує вияв цього потенціалу, виключаючи, зокрема, можливість суто видового партнерства.

Дієслівний процес невіддільний від ідеї свого «внутрішнього» часу, тому аспектуальні компоненти тісно взаємодіють з іншими значенневими складниками, які, безпосередньо не відображаючи особливостей перебігу та розподілу дії в часі, суттєво впливають на внутрішньочасове структурування ситуації. Імперативна сила, визначальна щодо специфіки вияву граматичної семантики виду, зокрема її альтернативності чи неальтернативності, властива як парадигматичним, так і синтагматичним складникам дієслівного значення, що впливає з його синтаксичної природи.

Як зазначено вище, на відміну від зовнішнього (дейктичного) часу, ознаки якого наявні лише в процесі актуалізації, внутрішній час притаманний дієслівній лексемі на віртуальному рівні мовного знака, тому уявлення про нього неодмінно містить асоціативні сліди всіх обов'язкових учасників ситуації – семантичних корелятивів синтаксичних компонентів згорнутої моделі майбутнього речення. Отже, досліджуючи взаємозв'язок аспектуальних компонентів із їхнім функціональним фоном, слід ураховувати не лише субкатегорійний статус самого предиката, а й склад і статус (логічний, семантичний, синтаксичний) учасників ситуації, репрезентованих непередикатними знаками.

Визначення найбільш сприятливих синтагматичних умов вияву термінативної семантики у сфері суб'єкта пов'язане передусім із субкатегорійною процесуальною опозицією «дія vs не-дія». Прототипним суб'єктом для повної реалізації граматичного потенціалу виду (йдеться про здатність до суто видового й акціонального партнерства, а також можливість прогресивної функції) є агентив, периферійним – елементив, хоч у художньому (особливо поетичному) дискурсі межа між ними може бути нівельована, напр.: *Вже листопад підкрався з-за дубів І зай знімає золоту перуку* (Л. Костенко); *Іде гроза дзвінка і кучерява Садам замлілі руки цілувать* (Л. Костенко).

Вагома для видової корелятивності і сфера об'єкта. Поняття внутрішньої межі, яке містять у собі термінативні дієслівні значення, сприяє вияв результату дії в багатьох випадках за допомогою прямого додатка. Вираження ж процесу інтермінативними дієсловами – більш загальне, самодостатнє і без такої конкретизації, пор.: *Проміж оселею хилився, тини переступав, ховався* (І. Котляревський) vs *Коли переступив поріг квартири., напруження відпустило його* (В. Яворівський) // *Тобто йшов він досить повільно, але серце в ньому задихалось, як від довгого, скаженого бігу. Він почував, що вже ледве може переступати* (В. Підмогильний).

Семантико-граматичною природою дієслова, його відкритістю для відображення однієї з основних когнітивних царин – часу, визначено здатність описувати як зовнішньочасові, так і внутрішньочасові реляції: відношення дії не тільки до моменту мовлення, а й до дистанційованості просторово-часової позиції мовця, унаслідок чого відповідний дієслівний процес постає то як актуальна дія, що відбувається в чинному хронотопі, то як дія на різних ступенях узагальнення – заняття, властивість, якість [8, с. 143]. Зміна аспектуального і тематичного класів нерідко пов'язана зі зміною не тільки характеристики щодо аспектуальності, а й щодо транзитивності.

Набуваючи адвербіальних характеристик, дієслівний безоб'єктний предикат потрапляє в семантичну зону перетину аспектуальності з модальністю чи квалітативністю. Такі семантичні зсуви, трансформуючи термінативне значення конкретної фізичної дії в інтермінативне і більш загальне значення тимчасового чи постійного заняття, професійної зайнятості, уміння, здатності, звички, властивості, уможливають внутрішню самодостатність безоб'єктних дієслів і відсутність потреби дальшої конкретизації прямим додатком, позбавляючи дієслово перехідності, пор.:

а) актуальна дія: *Випивав склянку молока, заїдав скибкою чорного хліба, цілував її в лоба, як батько дочку, і йшов з дому* (Вал. Шевчук) vs *Андрій поворушився з одяганням і пішов до води – випив півкухля; поникавши по хаті, говорить до сестри* (В. Барка);

б) тимчасове заняття: – *Це правда, що коли ви повернулися з недоброго місця, то сім днів зі своїми друзями випивали і лише одні весільні пісні виводили?* (М. Стельмах);

в) постійна звичка: *Марійка спочатку подумала, що чоловік потайки від неї потроху випиває, перевірила свої пляшки і задумалася* (М. Стельмах).

Імперативну силу щодо корелятивності vs некорелятивності синтагматичних компонентів адвербіальної сфери фіксуємо, зокрема, серед безпрефіксних означено-моторних дієслів, де

актуалізацію термінативності уможливило спрямованість на досягнення якоїсь конкретної просторової межі, вираженої директивом: S – P – Adv lok [dir] (до+Ngen, у+Nacc). Це сприяє усвідомленню її як внутрішньої межі процесу. Відсутність директива характеризує ситуацію як інтермінативну, пор.: *Тиміш чвалав додому, і Гайдучок перепиняв його думки, змушував їх танцювати навколо своєї особи* (Б. Харчук) vs *...настане вечір, причвалає наш Кузьма до вагончика, як побитий* (О. Гончар) // *Повагом чвалає Баглай-студент у своєму трикотажному спортивному костюмі, щось намузикує йдучи* (О. Гончар).

Аспектуальності вагомості можуть набувати й прагматичні елементи середовища. Наслідком емоційного підходу до дієслівного процесу є або інтерпретація його як уже готового факту, або акцентування уваги на самій якості його часового перебігу, розчленованості, через що експресивні значеннєві варіанти здебільшого мають лише форму доконаного або недоконаного виду, пор.:

а) – *Е, хлопче, – каже він, зрешистю вдержавшись, – про це і приказку складено. Ходім, щось покажу!* (В. Барка) vs *Він показав нам, із кілочка знявши, Своє національне убрання* (М. Рильський) // *Другий дядько, весь обношений, і жердкувато довгий, і прехудючий, що лежав на середній лаві, схопившись, крикнув: – А-а, личино! Я тобі покажу, як клепати!* (В. Барка);

б) *Короста з них [коней] аж сипалась скрізь, і вже вони чухались об що тільки можна* (О. Довженко) vs *Вівця повернула голову, почувалась об тин і пішла в двір* (О. Копиленко) // *Гороше, бери, друже мій, понятих – і зараз же до нього. Понятих бери, не чухайся* (І. Микитенко).

Аспектуальна релевантність епідигматичного середовища досить відчутна серед «географічних» дієслів, здебільшого індіферентних щодо формального вираження релятивного значення, напр.: *Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору. Грабарі зрівняли її, розгладили* (Панас Мирний) vs *Пролягла дорога від твоїх воріт До моїх воріт, як струна* (В. Івасюк). Кореляції на кшталт *пролягати* vs *пролягти* позбавлені семантичного наповнення і не є суто видовими партнерами, що зумовлено нівеляцією семантичної опозиції термінативного видового партнерства, яка була притаманна первісним динамічним значенням. Отже, у цьому разі перед нами уявно-видова (десемантизована) кореляція імперфектива і перфектива. Але оскільки «географічні» дієслова – результат статалізації динамічних значень, вони відкриті для метафоричної рекатегоризації в термінативи, напр.: *Стежка, мов стьожка, збігала через самий яр і вела на другий бік* (Панас Мирний) vs *Багато пам'ятників славетним воїнам довелося нам бачити в ті дні за рубежем, куди нас привели дороги війни* (С. Журахович).

Висновки. Отже, лише комплексне дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах функціональної граматики, що враховує взаємодію граматичної системи виду та різнорівневого середовища, у яке вона занурюється в процесі свого функціонування, відкриває перспективи для багатопланового аспектологічного аналізу, що уможливило виявлення всього семантичного спектра українського виду, усієї палітри аспектуальних характеристик дієслівної лексеми й найтонших нюансів її видової поведінки.

Список використаної літератури

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; [пер. с 3-го франц. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель ; ред., вступит. статья и примеч. Р. А. Будагов]. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1955. – 416 с.
2. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові : система засобів вираження / О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
3. Бондарко А. В. Инварианты и прототипы в системе функциональной грамматики / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики : Семантическая инвариативность / вариативность / [отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик]. – СПб. : Наука, 2003. – С. 5–23.
4. Бондарко А. В. Опыт лингвистической интерпретации соотношения системы и среды / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1985. – № 1. – С. 13–23.
5. Городенська К. Г. Дієслово / К. Г. Городенська // Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – С. 217–298.
6. Грищенко А. П. Дієслово / А. П. Грищенко // Вихованець І. Р. Граматики української мови / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. – К. : Радянська школа, 1982. – С. 98–118.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с.
8. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : Изд-во филол. фак. МГУ имени М. В. Ломоносова, 1998. – 528 с.
9. Комри Б. Общая теория глагольного вида / Б. Комри // Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – С. 203–247.

10. Марков Ю. Г. Функциональный подход в современном научном познании / Ю. Г. Марков. – Новосибирск : Наука, 1982. – 256 с.
11. Ответы на анкету аспектологического семинара филологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова / [Черткова М. Ю., Плунгян В. А., Рябчиков А. А., Кузнецов Д. О.] // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С. 125–136.
12. Русанівський В. М. Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XVI–XVII століття / В. М. Русанівський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 100 с.
13. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
14. Семантический спектр славянского вида : материалы IV Конференции Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов (Гётеборг, 10–14 июня 2013 г.) ; [отв. ред. М. Нильссон]. – Гётеборг : Göteborgs universitet, 2013. – 173 с.
15. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.

Одержано редакцією 12.01.15

Прийнято до публікації 19.01.15

Н. И. Калько

Семантический спектр вида: проблема соотношения системы и среды в сфере видовых значений

В аннотированной статье автор касается проблемы взаимоотношения системы и среды в сфере видовых значений, что принадлежит к актуальному полю современной аспектологии, особенно в области исследований на конкретном языковом материале семантического спектра категории вида как славянского варианта универсальной категории аспектуальности. Своевременность и необходимость такого типа исследований подтверждена в частности символическим названием («Семантический спектр славянского вида») и проблематикой IV Конференции Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов (Гётеборг, 10–14 июня 2013 г.).

Исходя из авторской концепции категории аспектуальности, среда, в которой функционирует грамматическая система вида, интегрирует разноуровневые составляющие, главными среди которых являются: 1) внутрилексемные, среди которых особенную значимость имеют категориальные аспектуальные признаки, конкретизирующие семантику «внутреннего времени»: терминативность, активитивность, стативность, эвентивность, релятивность; 2) внешнелексемные, среди которых наиболее заметным является синтагматическое окружение глагольного предиката: актантные и сирконстантные позиции, которые играют определяющую роль для спецификации аспектуального поведения глагола.

На взгляд автора, только комплексное исследование закономерностей категоризации аспектуальной семантики в контексте функциональной грамматики, что учитывает весь спектр взаимоотношения и взаимодействия грамматической системы вида и разноуровневой среды, в которую она погружается в процессе своего функционирования, открывает широкие перспективы для многопланового аспектологического анализа, а это предоставляет возможность изучения всего семантического спектра украинского вида, всей палитры аспектуальных характеристик глагольной лексики и тончайших нюансов ее видового поведения.

Ключевые слова: вид, аспектуальность, система, среда, аспектуальный класс, перфектив, имперфектив, терминатив, интерминатив, активитив, статив, эвентив, релятив.

M. I. Kal'ko

Semantic spectrum of the aspect: the problem of relations between the system and its surroundings in aspect meanings

The article presents the investigation considering the connection between the system and the surroundings in aspect meanings that belongs to some actual issues of contemporary aspect studies including the investigation of the precise language samples for the semantic spectrum of the category of aspect as a peculiar Slavonic manifestation of the universal aspectuality. The research is as well timely for it is properly named (“The semantic spectrum of the Slavonic aspect») and was appropriately subject for discussion at the 4th Conference of the Commission in Aspect Studies of the International Slavist Committee held in Geterborg, Sweden, in June of 2013.

From the author's point of view on the category of aspect, the surroundings which are peculiar for the grammatical aspect system imply the constituents of different levels, including inner-lexeme, distinguished by category signs, aspect relevant, characterizing the “inner tense» meaning: the terminative characteristic, those of the active voice, of the stativeness, the eventuality and relativity; outer-lexeme, being strongly defined by the predicate's syntagmatic environment: valence foreseen and sur-constant positions that are important in actualizing the verbal aspect evolvement.

The author proves the complex research for the category distinguishing on the aspect semantics basis of the functional grammar studies, to bring broad perspectives into the varied aspectual analysis, for such a process provides taking into account the complexity of relations between the grammatical system of aspect and the multi-

facet surroundings being the milieu of the system proper. The research of the sort would enable to reveal the whole spectrum of aspect in the Ukrainian language, as well as all aspectual features of a verb lexeme and the subtlest shades of its aspect evolvement.

Key words: aspect, aspectuality, system, milieu, perfective, imperfective, aspectuality class, terminative, interminative, activitive, stative, eventive, relative.

УДК 811.161.2'367

Л. В. Шитик

РІЗНОРАНГОВИЙ СИНКРЕТИЗМ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПІДРЯДНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

Статтю присвячено дослідженню репрезентантів різнорангового синкретизму в площині протиставлення «просте речення // складне речення». З'ясовано специфіку конструкцій із підрядними компонентами як поширювачами простого та предикативними частинами складного речень, проаналізовано їхні різновиди, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень, що формально подібні до складних, а за семантикою близькі до простих речень. Виокремлено й описано такі різновиди: речення, присудок яких має структуру підрядної частини; означально-описові конструкції; речення неоднорідного складу; конструкції структурно-семантичної моделі *щодо... то*; стягнені підрядні частини; конструкції зі «вставним головним реченням»; речення зі вставленими одиницями перехідного типу.

Ключові слова: синкретизм, різноранговий синкретизм, репрезентанти опозиції «просте речення // складне речення», означально-описові конструкції, стягнені підрядні частини.

Постановка проблеми. У різноранговій площині функціують перехідні конструкції з підрядними сполучниками, що синтезують диференційні ознаки простого і складного речень, зокрема: синкретичні порівняльні конструкції, речення з підрядними компонентами як поширювачами простого й предикативними частинами складного речень, синкретичні спільносуб'єктні цільові одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною сферою вживання підрядних сполучників є складне речення, де вони виконують формально-синтаксичну (виражають підрядний зв'язок між предикативними частинами) і семантико-синтаксичну функцію – вербалізують різні типи семантико-синтаксичних відношень між компонентами складного речення. Про можливість функціонування підрядних сполучників у простому реченні зазначає К. Г. Горденська, виокремлюючи з-поміж них порівняльні сполучники подібності, ірреальності та допустові сполучники [7, с. 45–47]. Г. Пауль вважає, що деякі сполучники (англ. *if, though*, нім. *obschon*) можуть бути поєднані з означеннями, що дає змогу точніше передати семантико-синтаксичні відношення. Латинські сполучники *quasi* (*ніби*) і *sive* (*якщо не*), які первісно поєднували лише частини складного речення, пізніше стали вживатися з окремими членами речення [11, с. 204–205].

У сфері простого речення української мови можуть функціювати порівняльні, допустові, причинові та кількісні сполучні засоби. Крім цього, на базі складних речень сформовані численні синтаксичні конструкції, що структурно схожі на складні, а за семантикою близькі до простих. Їх зараховують або до простих, або до складних речень [3, с. 27–42] чи вважають «результатом природної компресії в мові» [9, с. 163].

Мета статті полягає в комплексному дослідженні репрезентантів різнорангового синкретизму в площині протиставлення «просте речення // складне речення» – конструкцій із підрядними компонентами як поширювачами простого та предикативними частинами складного речень. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: описати специфіку цих конструкцій, проаналізувати їхні різновиди, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Репрезентантами опозиції «просте речення / складне речення» слугують перехідні утворення з підрядними компонентами як поширювачами простого та компонентами складного речень, що охоплюють такі різновиди:

1. Речення, присудок яких має структуру підрядної частини і здебільшого поєднаний із підметом часткою *це*. Такі утворення не є складним реченням, якщо складне речення кваліфікувати